

IV. п. 986.

ПАДАНЕТО НА

❧ ЛОЗЕНГРАДЪ

(Описание на голѣмитѣ сражения при
с. Петра, Селиолу, Генчеклий,
Каваклий и Лозенградъ).

(Прѣводъ).

ШУМЕНЪ.

Издание Ив. Лѣсичковъ.

1913.

Нашата цѣль.

Прѣзъ 1912 г. се извърши едно велико историческо събитие. Българския народъ, заедно съ балканскитѣ народи, се тласна въ война съ вѣковнитѣ си потисници—турцитѣ. На цѣла Европа вниманието се отправи къмъ България, защото тя (Европа) добръ знаеше, че България е именно онази, която води войната, че тя би могла да съсипе и порази варварска Турция. Всички съ затаенъ дѣхъ очакваха какво ще стане. Едни прѣдричаха, че българитѣ ще бждатъ бити и много имъ се искаше да бжде тѣй, а други пъкъ европейски държави симпатизираха на българитѣ и на другитѣ балкански народи.

Ето че и войната се почна.

И не се минаха много дни, достатъчно бѣха само 4—5 дни, и името на България се разнесе по цѣлия културенъ свѣтъ. Изведнажъ една нова сила изпъкна. България нанесе единъ рѣшителенъ ударъ на турцитѣ при Лозенградъ. Този ударъ се стовари на Турцитѣ съвсѣмъ неочаквано и тѣ бѣха замаени, зашемедени. Цѣлата турска войска удари на позоненъ бѣгъ. Онази крѣпость (Лозенградъ), за която фонъ деръ Голцъ Паша—единъ немѣцъ, който служи на варварска Турция—казваше, че, за да се прѣвземе, нужни сж цѣли три мѣсеца и пруски войници, тази именно крѣпость падна въ наши ржцѣ само за *три* дни.

Безпримѣренъ въ историята подвигъ!

Турцитѣ, ужасени отъ страшната сила и геройската храбростъ на нашитѣ войски, хукнаха да бѣгатъ, кой какждѣто му очитѣ виждатъ. Нашитѣ войски ги погнаха и ги настигнаха до рѣкичката Караагачъ-дере, близо до Люле-Бургазъ. Тука се завърза единъ нечуванъ въ миналитѣ врѣмена бой между турци и българи, който продължи цѣли 5 дни. И този бой, тази ужасна битка, се свърши съ още по-голѣмъ по-

громъ и позоръ за голѣмата, но гнила турска империя. Турскитѣ пълчища удариха пакъ на бѣгъ, обхванати отъ паника. Тѣхнитѣ началници можаха да ги спратъ едва задмногоото укрѣпления при Чатаалджа.

Слѣдъ нѣколко дни само нашитѣ войски стигнаха до чатаалджанскитѣ [крѣпости, въ които остатѣка отъ турската сганъ се бѣше подслонилъ. Тука се завързаха нови боеве, които траяха нѣколко дни. Топовнитѣ гърмежи се чуваха вече въ Цариградъ; само 35 к. м. имаше до турската столица.

И гордитѣ турци си наведоха главитѣ и попросиха миръ отъ България. Военнитѣ дѣйствия се прѣустановиха.

И около Одринъ тѣй сѣщо се водиха много горещи и ужасни боеве. Българитѣ изтикаха тамъ турцитѣ отъ тѣхнитѣ прѣдни фортове и не е далечъ деня, когато Одринъ ще се прѣдаде отъ гладъ.

Въ тѣзи паметни дни, които не бѣха повече отъ единъ мѣсецъ, на бойното поле паднаха скжпи жертви: хиляди синове, мжже и бащи, чиито дѣца, жени и роднини ги оплакватъ сега.

Но „този, който падне въ бой за свобода, той не умира“.

Съ сълзитѣ на тѣхнитѣ близки ще се слѣятъ сълзитѣ на цѣлъ народъ, защото този народъ знае, колко скжпи сж тѣзи жертви, сложени прѣдъ олтаря на освобождението на потиснатитѣ подъ турското иго въ Тракия и Македония.

За тѣзи боеве ние ще дадемъ подробни и вѣрни описания на очевидци, кореспонденти на разни чужди вѣстници. Прѣдъ насъ наново ще възкрѣснатъ епизодитѣ на безпримѣрна храбрость, на стoisческа твърдостъ и геройско мжжество, епизодитѣ на прѣзиране опасность, пиянъ екстазъ и само-забраване, съ които качества нашитѣ синове, бащи и близки се отличиха на бойното поле.

Послѣдователно ние ще издадемъ отдѣлни книжки съ описания на тѣзи паметни и великолѣпни сражения. Ще дадемъ и описания на най-смѣлитѣ боеве на нашитѣ съюзници въ Македония.

Сраженията около Лозенградъ.

I.

Общо описание на боеветеъ.

Абдулахъ паша командуваше източната турска армия, която бѣ оставена да пази крѣпоститѣ въ и около Лозенградъ. Този паша имаше още отбрани-телна позиция, но той нѣмаше задъ себе си простран-ство, а най-главното—въ него липсваше вече нѣко-гашната прословута турска храбрость. Нему тѣй ежшо не достигаха и скорострѣлни топове.

Въ историята падането на Лозенградъ винаги ще се цѣни като едно извънредно събитие, на него иднитѣ поколѣния ще се гледатъ, като на една страшна буря, която ненадѣйно е врѣхлѣтѣла лошо управля-вания турски корабъ, който занесе своитѣ хора въ скалитѣ на гибельта.

2 Както бѣше и плана на българската армия, тя, щомъ навлѣзе въ Турция, почна едно общо настѣп-ление. Третата българска армия се намираше при най-трудни условия, защото тя трѣбваше да минава и да се бие въ една почти непроходима мѣстность, дѣто нѣмаше никакви пѣтища. Обикновено войската би трѣбвало да вземе на день не повече отъ 25 килом., обаче храбрата и износилвата българска армия вземаше на день не по-малко отъ 35 к. м. Къмъ Лозен-градъ водѣха само нѣколко пѣтеки и по тѣхъ трѣгнаха на нѣколко колони дивизии на третата армия. Мжчно е да се повѣрва, но това бѣше фактъ; армията минаваше на денонощие по 40 километра.

Командуваниятъ почти не мигваше прѣзъ петъ нощи, колкото трѣбваше на войската, за да стигне до

Лозенградъ. Той се грижеше за всичко да бжде въ редъ и исправностъ.

Вечерята на 8 октомврий шаба на армията бѣше вече стигналъ до границата, а сутринята на 9 октомврий прѣднитѣ позиции на V дивизия влѣзоха въ бой съ турцитѣ, които бѣха се укрѣпили въ селото Ереклеръ. Това село лежеше на пѣтя на нашата V дивизия.

Пратената по-рано кавалерия не можа на 8 октомврий да открие турцитѣ и донесе за това на началството. Но шаба на армията въ сѣщото врѣме разполагаше съ твърдѣ точни свѣдѣния за лозенградския гарнизонъ. Смѣтаха, че този гарнизонъ се състои отъ 4 или $3\frac{1}{2}$ дивизии, отъ които $2\frac{1}{2}$ дивизии бѣха отъ редифи, запасни войници, и останалитѣ отъ нѣмаи, другояче казано, отъ турска редовна войска. Лозенградскитѣ турски войски бѣха измежду най-добритѣ турки войски пробрани.

Гр. Лозенградъ бѣше укрѣпенъ съ два реда фортове на сѣверъ отъ града, както и съ много полски батареи, повечето отъ които бѣха отъ скорострѣлни крупови топове. Тѣй че, тогава прѣсмѣтаха, че Лозенградъ се пази отъ 44,000 турски войски. Като имаха това прѣдъ очи, нашитѣ дадоха заповѣдь на войскитѣ да настѣпятъ на 8 октомврий.

Нашитѣ имаха желание да нападнатъ, колкото се може по-скоро турцитѣ, за да ги сварятъ неподготвени.

А въ туй сѣщото врѣме какво правѣше главнокомандующия на турската войска? Какви свѣдѣния имаше той за нашитѣ войски и какви бѣха неговитѣ мѣрки за отбрана на Лозенградъ?

Отговоръ на всички тѣзи въпроси ни дава слѣдния цѣненъ документъ, който турцитѣ въ своя ужасенъ страхъ сѣ забравили и който по такъвъ начинъ попадна въ рѣцѣтъ на нашитѣ войски. Понеже този документъ е самъ по себе си ясенъ и много краснорѣчивъ, затова ние ще го приведемъ тука изцѣло. Ето и самия документъ:

„Разположение, 7 октомврий, отъ Люле-Бургазъ.

1. Българската войска май че настѣпва отъ три страни и нападна съ по една дивизия нашата граница.

2. Двѣ неприятелски дивизии настѣпватъ между Марица и Тунджа къмъ Одринъ.

3. Армията ще се събере въ Енидже Бустанъ—Кърклисе и ще засили тази линия по слѣдния начинъ.

а) Корпуса между Кърклисе и Кусунъ—Гяуръ;—тази позиция е вече укрѣпена.

б) Първиятъ корпусъ ще заеме позицията при Енидже, на лѣво отъ третия корпусъ.

в) Четвъртиятъ корпусъ ще продължи съ едната си дивизия лѣвото крило на I корпусъ, а останилитѣ му двѣ дивизии ще се държатъ въ резерва за I корпусъ.

По горниятъ именно начинъ ще се защитава горѣпосочената позиция, ако неприятельтъ я нападне.

4. Вториятъ корпусъ ще бѣде резерва при Каваклий.

5. Кавалерийската дивизия, ако неприятеля настѣпи съ по-голѣми отъ нашитѣ сили, ще отиде къмъ Хавса и заедно съ IV корпусъ ще слѣди движението на неприятеля къмъ Одринъ.

6. Въ Кърклисе ще се прати единъ кавалерийски полкъ, тамъ той ще се подчинява на командира на III корпусъ.

7. Щабътъ на армията на 8 октомврий въ 12 часа по обѣдъ трѣбва да бѣде въ Каваклий.

8. Донесенията до 8 часа сутринята на 9 октомврий ще се изпращатъ въ Люле Бугазъ, а слѣдъ това—въ Каваклий.

9. Всичкитѣ армейски корпуси трѣбва да се свѣржатъ чрѣзъ телеграфъ съ общия сборенъ пунктъ—*Абдала паша*."

Какво ни говори и какво показва тази заповѣдъ на турския главнокомандуващъ? — Първитѣ 2 точки отъ нея говорятъ най-напрѣдъ, че турската главна квартира нѣма вѣрни и пълни свѣдѣния за групировката на българската армия, както и за нейното движение. Третата и четвъртата точка показватъ, че турската войска съществувала по-скоро на книга, че тя, не се е била напълно мобилизирала. Освѣнъ това, личи си, че турцитѣ още отъ самото начало не сж имали присѣтствие на духа, изгубили сж всѣкаква инициатива и сж взели отбранително положение. И избоб-

що цѣлиятъ горенъ документъ ни показа всичката разпасаностъ на турската армия и бездарността и не-невѣжеството на нейнитѣ главнокомадуующи.

Не се знае, какъ сж се разпореждали съ своитѣ войски командиритѣ на I, II и IV корпуси, когато тѣ сж получили горнята заповѣдъ на главнокомандуващия. Но знае се, какви разпореждания е направилъ командира на III корпусъ, прочутия командантъ на Лозенградъ, Махмудъ Мухтаръ паша.

Прѣди всичко този паша събралъ въ Лозенградъ (Кърклисѣ) воененъ съвѣтъ. Намѣрената слѣдъ бѣгството на „храбриъ“ този командиръ черна дѣска, на която съ тебеширъ било означено това, което воения съвѣтъ е рѣшавалъ—показва, че на 8 октомврий вечеръта този съвѣтъ е обсъждалъ, какъ да се брани града. Какво се рѣшавали и какво сж говорили, кой ги знае, но личи си, че слѣдъ като си поприказвали тѣ рѣшили да си отидатъ. Уморениятъ Мухтаръ паша отишелъ да спи, като е далъ заповѣдъ, съ сънливъ гласъ и прозѣвайки се, да се земе селото Ереклеръ.

Тѣй сж дѣйствували, чисто по турски; явашъ явашъ (бавно) и сънливо турскитѣ воени голѣмци.

Да видимъ пъкъ сега какъ работиха нашитѣ славни войски.

Сутринтъта на 8 октоврий армията на генерала Радко Димитриевъ мина границата на Турция, като имаше напредѣ си една подкрѣпа отъ кавалераята.

Вечеръта на 8-ий октомврий войската получи заповѣдъ да върви направо къмъ Лозенградъ. Всѣка дивизия е трѣгнала по двѣ посоки къмъ Лозенградъ. Движението на нашитѣ войски ставаше много трудно, защото нѣмаше пжтиша и защото бѣха почнали да ваятъ дѣждове.

Сутринтъта вече на 9 октомврий дѣсната колона на дивизията бѣше стигнала до с. Ереклеръ. Това село и неговитѣ околности бѣха заети отъ унтерофицерския турски царигадски полкъ. Между него и искърския полкъ се бѣше почнала вече пушечна прѣстрѣлка, която скоро се обърна въ единъ горещъ бой, въ който славния искърски полкъ се нахварли, като единъ човѣкъ, върху турцатѣ, за да ги прогони „на ножъ.“ Турскиятъ полкъ не можа да устои срѣщу

ужасния напоръ на българитѣ и се отегли на втората позиция, на която имаше и други турски войски.

Искърцитѣ прѣслѣдваха турцитѣ прѣзъ цѣлия день и все повече ги изтласкваха къмъ Лозенградъ.

Другата българска дивизия се срѣщна съ вѣковния душманинъ едва вечеръта на 9 октомврий близо до селото Ески-Полосъ. Трѣбва да се забѣлѣжи, че Ески-Полосъ се намира върху едни скали, отъ които може да се вижда далеко и да се стрѣля навсѣкждѣ. Турската позиция въ това село бѣше орлово гнѣздо, недостъпно за прѣвземане.

Нощта на 9 срѣщу 10 октомврий противниците я прѣкараха почти спокойно Прѣзъ тая нощъ командувания армията ген. Р. Димитриевъ не спа и даваше постоянно разпореждания. Какво сж правила турцитѣ прѣзъ този день и тази нощъ не се знае.

Никой отъ турцитѣ не прѣдполагаше, че нашата храбра армия тѣй неочаквано ще се яви близо до Лозенградъ.

Въ турския лагеръ нѣмаше никакъвъ редъ и никаква прѣдстава за истинското положение на работитѣ. Тамъ всѣки дѣйствуваше по своему, по-вѣрно казано, безъ всѣкакво разбиране. Частитѣ отъ турската войска се объркаха една съ друга. Управлението на боя не отиваше отъ центра наанапрѣдъ, а ставаше тѣкмо наопъки. Прѣднитѣ войскови части бѣха обхванати отъ панически страхъ и този си страхъ тѣ прѣдаваха на другитѣ по-задни войски.

Когато на 10 октомврий сутринъта българскитѣ войски трѣгна наанапрѣдъ, стана ясно, че турцитѣ заели прѣзъ нощта Ески-Полосъ и Керемлий, а други турски войски бѣха открити при с. Селиолу.

Българитѣ погнаха „на ножъ“ турцитѣ на югъ отъ с. Ереклеръ и ги заставиха да отстъпватъ отъ втората си позиция и се позакрѣпиха на третата.

Дѣсната дивизия, едната бригада отъ която се движеше къмъ Ески-Полосъ, а другата къмъ Керемлий, тази дивизия почна силно и енергично да настѣпва.

Турцитѣ се позадържаха малко на позициитѣ при с. Ески-Полосъ, но напуснаха с. Керемлий, отдѣто позорно изгонени, тѣ отидѣха къмъ с. Петра, което

село, подобно на с. Ески-Полосъ, е една много силна естествена позиция

Прѣзъ цѣлия този день (на 10 октомврий) боятъ трая, въ който взеха най силно участие както пѣхотата, тъй и артилерията. Въ този бой ясно бѣше, че успѣхътъ бѣше на страната на българитѣ. И прѣзъ цѣлия този день валѣ дъждъ, който все повече се усиляше. Дъждътъ валѣ тъй сжщо и цѣла нощъ и на разсъмяване съвсѣмъ се усили, като валѣше, като изъ ведро.

Но и безъ туй духътъ на турскитѣ войски и тѣхнитѣ началници бѣше разколебанъ и понизенъ, защото тѣ не се надѣваха тъй скоро да срѣцнатъ нашитѣ войски. Но все пакъ турскитѣ войски се позадържаха малко.

А въ сжщото туй врѣме обходната първа бригада на лѣво-фланговата дивизия, която бѣше позабавена малко отъ непроходимата калъ, изпълни достойно прѣзъ нощта своята задача и като прѣмина прѣзъ с. Кайва, излѣзе въ тила на дѣсния флангъ на турскитѣ войски при Лозенградъ.

Щомъ турската войска, която се намираще на туй мѣсто и която бѣше събрана отъ Мала Азия, се научи, че българитѣ сж стигнали до тѣхъ, тази турска войска я обхвана страшенъ, неописуемъ страхъ и веднага го удариха на позоренъ бѣгъ къмъ града. Паниката, грозенъ турски страхъ, веднага прихвана, като сжщинска чума, и останалитѣ турски войници. Последнитѣ тъй сжщо удариха на бѣгъ и послѣдваха примѣра на „храбритѣ“ анадолици.

Тъмната нощъ, бурята и дъждътъ побъркаха на българитѣ да видятъ всичко онова, което ставаше въ лагера на турскитѣ войски и тѣ продължаваха своитѣ движения къмъ Лозенградъ, като не срѣцнаха вече почти никаква съпротива.

Ужасътъ, който изпълни турцитѣ бѣше тъй голѣмъ, че тѣ даже оставиха, напуснаха, безъ да я зашицаватъ, своята най силна позиция прѣдъ лозенградскитѣ стѣни, която позиция имаше много фортове, оставиха въ калъта своитѣ топове и, безъ да сколасатъ да ограбятъ града и да изнасятъ женитѣ,

тѣ избѣгаха на югъ, въ къмъ Люле—Бургазъ и Бунаръ—Хисаръ.

Когато ставаха тѣзи събития, въ това време къмъ Лозенградъ се бѣха заплетили около 30,000 войници, съставлящи 16 турски корпусъ. Онѣзи войски, които бѣгаха отъ Лозенградъ се сблъскаха съ този 16 корпусъ, стана едно стълкновение и въ края на краищата 16 корпусъ, който съ меракъ се бѣше заанишилъ да брани Лозенградъ, обърнаха и той на позоренъ бѣгъ. И тѣй, бѣгащитѣ отъ Лозенградъ войски повлѣкоха съ себе си, въ своя ужасенъ бѣгъ, и 16 корпусъ на турската армия. Войскитѣ хварляха своето снаряжение и палатки, а офицеритѣ имъ пѣкъ захвърлиха своитѣ нѣща. Артилерията остави топоветѣ и ракетитѣ и избѣга безъ тѣхъ.

Но сѣщинската драма, която имаше катастрофаленъ характеръ, стана въ Лозенградъ.

Много офицери, като не можаха да задържатъ своитѣ части, а повечето отъ тѣхъ даже не се и опитаха да го направятъ, мнозина офицери, прочее, първи хукнаха да бѣгатъ въ нощта на 11 октомврий.

Но какъ ще бѣгатъ тѣ! Тѣ се втурнаха къмъ желѣзницата, напълниха вагонитѣ и заповѣдаха на машиниститѣ да каратъ бърже, като оставиха своитѣ войници на произвола на сѣдбата,

Синътъ на великия везиръ, познатия лозенградски комендантъ, Махмудъ—Мухтаръ паша, който е тѣй сѣщо и морски министъръ на отоманската империя, този “храбъръ” турски генералъ не само че послѣдва примѣра на своята гладна, мръсна и страхлива войска, но самъ той спечели палмата на първенство, самъ той се отличи съ своето бѣгане.

На 10 октомврий вечерта този “куражлия” командиръ билъ въ военния клубъ, дѣто си оставилъ сабята и златния си хронометъръ, като е ималъ, сигурно, намѣрение да си ги вземе отъ тамъ на другия день. Тази нощъ валѣше дъждъ. И срѣдъ дъжда Махмудъ—Мухтаръ паша отиваше си въ къщи, влѣзе у дома си, дѣто му сложиха да се навечеря: слѣдъкъ пилафъ отъ оризъ и печено свинско. Но изведнажъ, неочаквано за него, отъ улицата се донесоха, чуха се тревожни викове и крѣсци и шума на бѣгащи хора.

Командирът изпрати да се научатъ, какво е станало, а самъ тъй влѣзе въ гостната стая. И току-що бѣше си похапналъ отъ сладкия пилафъ, когато при него влѣзе изплашения ординарецъ и му каза, че българитѣ влѣзли въ града и атакуватъ „на ножъ“. Безъ да му мисли много, „храбрия“ министъръ изкочи отъ кѣщи и замина направо за гарата. Тамъ тренътъ вече бѣше готовъ и подиръ малко щѣше да потегли и да отнесе храбритѣ защитници на гр. Лозенградъ.

На сутринята на 11 октомврий българскитѣ войски достигнаха до Лозенградъ, а прѣзъ деня влѣзе въ него ген. Р. Димитриевъ. Послѣдниятъ прѣкрасно знаеше, че енергичното прѣслѣждане на бѣгачия неприятель съставя важна работа и затова веднага заповѣда да се прѣслѣдва и да се гони турската войска като даде на своитѣ войски само необходимата почивка.

Не е излишно да приведемъ тукъ телеграмата, която Махмудъ Мухтаръ паша е изпратилъ до своя баща, великия везиръ въ Цариградъ. Тази телеграма той я изпратилъ слѣдъ бѣгството отъ Лозенградъ, отъ гр. Виза на 12 октомврий. Понеже тя е доста дълга, ние ще процитираме само най-важнитѣ ѣмѣста. Той казва: „Вие сами видѣхте състоянието на онѣзи войски. Тукашнитѣ се намиратъ въ сѣщото положение. Съ подобни войски не може да се продължава войната и да се защитава отечеството. За да не изпаднемъ още въ по-лошо положение, моля ходатайствайте прѣдъ министерския съвѣтъ да се уреди въпроса по дипломатически редъ“. Подиръ това синътъ телеграфира на баща си, че имало много дѣждъ и калъ, затова войскитѣ и топоветѣ не можели да се движатъ, че духа на войскитѣ билъ отпадналъ. Слѣдъ това Махмудъ Мухтаръ паша разправя, че щѣлъ да вземе мѣрки да измие това петно, което войскитѣ му нанесоха на тѣхната история. По-нататкъ въ телеграмата на турския командиръ се казва, че той щѣлъ да събуди патриотизма на своитѣ гладни и страхливи войски. Той съобщава, че тѣзи му войски вече почнали да горятъ, грабятъ и колятъ християнскитѣ села. Най-сетнѣ той казва, че заповѣдалъ да застрѣлятъ онѣзи войници, които повлѣкли въ страха си и останалитѣ.

А както се знае, тѣ повлѣкоха съ себе си и самия имъ командиръ.

По такъвъ смѣшенъ начинъ турския везирски синъ и лозенградски командиръ обяснява, позора и поражението на турската войска.

А този позоръ, това небивало поражение на турскитѣ пълчища се дължи прѣди всичко на тѣхната ниска култура, на тѣхното невѣжество, на тѣхната варварска природа. Не трѣбва тѣй сжщо никога да се забравя, че турската армия е съставена отъ хора отчаяни, отъ хора, които по цѣли години не сж се връщали въ роднитѣ си мѣста, при дѣцата, женитѣ и родителитѣ си. Турскитѣ войници приличатъ на нѣкогашнитѣ наемни войски, лишени отъ всѣкакъвъ патриотически духъ, отъ всѣко желание да се борятъ въ името и за своето отечество. Турската войска не е *народна* войска; това е една, както вече казахме, наемна войска. А като всѣка наемна войска, турската армия не се въодушевява отъ никакви идеали, отъ никакъвъ патриотически духъ. Тѣхнитѣ сърца и души си останаха недостъпни за всѣ какви по-високи патриотически чувства. Турскитѣ войници отиваха да мратъ, а не да се биятъ за своето отечество. Въ това тѣ приличаха напълно на стадо овце, карани на закалане, защото като стадото овце, тѣ отиваха къмъ бойното поле, невъодушевени отъ никакви чувства и идеали. Ето защо и турската армия прѣтърпѣ този страшенъ погромъ. Тѣ не можаха да устоятъ срѣщу страшния напоръ на българската армия.

Турската армия показва, вмѣсто храбростъ и куражъ, само звѣрскитѣ си кръвожадни инстинкти надъ беззащитното и мирно население. Гонена отъ българитѣ, турската парцалива войска изкла и изгори българскитѣ и други християнски села, прѣзъ които прѣмина. Тя оплячкоса и разори цѣли области. На това е само способна една гледна и отчаяна, варварска сганъ. Погромътъ на Турция бѣше прѣдопрѣдѣленъ. Дойдоха българитѣ и като буря помѣтоха тая изгнила държава

II.

Какъ падна Лозенградъ.

Лозенградъ имаше укрѣпления модерни, не още завършени, но способни за едно дълго съпротивление, даже и срѣщу огъня на прѣвъзходна артилерия отъ голѣмъ калибъръ. Три най-голѣми фортове съставляваха възела на отбраната, организирана по указанията на нѣмски офицери. Тия фортове бѣха послѣдната дума на военната наука и се считаха за непривзимаеми безъ една бавна минна работа. Вѣоръжението се състоеше отъ 100 орджия.

Вънъ отъ това, имаше единъ вънкашенъ двоенъ поясъ отъ по-малки укрѣпления: фортове, редути, блокхаузи и окопи съ полски батареи; най-послѣ кръпостъта бѣ обиколена съ солидни пѣхотни позиции.

Знаменититѣ атаки на японцитѣ срѣщу Портъ-Артуръ блѣднѣятъ, сравнявайки ги съ фуриознитѣ човѣшки вълни, които стрѣмително се нахвърлиха върху Лозенградъ и го задминаха. Не бѣ ураганъ отъ стомана, отъ олово, отъ огънь, който разкъса турското съпротивление при Лозенградъ. Това бѣха гърдитѣ на българския войникъ.

Побѣдата има нѣщо чудесно. Българитѣ, отивайки на бой, вложиха въ борбата всичката пламеностъ, всичкия ентузиазмъ, всичката храбростъ, която не сж могли да изгубятъ въ дългия робски периодъ. Въ тѣхъ има единъ чуденъ избликъ отъ фуроръ. Въ тѣзи първи бойни факти се манифестира несъкрушимата младостъ на единъ народъ, който се възражда съ прѣсни, възвишени, брутални и примитивни добродѣтели, но който слисва стария свѣтъ.

Боятъ, който коронова прѣвземането на Лозенградъ, трая 3 дни и 3 нощи безъ спиръ.

Между множество мжчнотии, които атакующата армия трѣбваше да надвие, бѣше и липсата на пжтища. Лозенъ-градъ нѣма съобщение съ България. Трѣбвало е да се слиза по ужасни пжтеки, които лошото врѣме бѣ направило почти непроходими и артилерията вървѣше подпомагана отъ пороя на войскитѣ.

При все това, липсата на пшеница не затрудни твърдѣ много напредването.

Войски, които се движатъ като българскитѣ, не могатъ да бждатъ затруднени отъ нищожни прѣчки. Четирѣхъ дивизии подъ началството на генералъ Димитриевъ—образуваха една грамадна лѣтяща колона. Всѣки войникъ имаше храна за нѣколко дни и бѣ прѣтоваренъ съ патрони. Прочее, трѣбваше да се побѣди скоро, или да се трѣгне назадъ.

Почнато сражението, българитѣ заживѣха съ вода и сухари: „ще намѣримъ какво да ядемъ въ Лозенъ-градъ“ — казваха войниците.

Атаката бѣ безпирна, продължителна и жестока по цѣлата линия. Първата отбранителна линия бѣ завладѣна веднага.

Слѣдваша атака слѣдъ атака. Когато турскитѣ сили се оттегляха отъ единъ пунктъ, атаката се съсредоточаваше върху други. Огньотъ на голѣмитѣ орждия не успѣваше да прокуди българскитѣ маси отъ прѣвзетитѣ позиции. Щиковитѣ атаки се извършваха особено нощемъ. Съ цървули обути, българитѣ се приближава безъ шумъ къмъ стѣнитѣ и се хвърляха върху редутитѣ. Какъ успѣваха да прѣминатъ изкуственитѣ прѣпятствия отъ телени мръжи?—Това е една мистерия.

Атаката на модернитѣ голѣми фортове се извърши въ послѣдната фаза по антични начини, тъй както се атакуваха стѣнитѣ на единъ градъ въ древнитѣ епохи.

Това бѣ една човѣшка вълна, единъ приливъ отъ множество. Станаха сцени грандиозни и ужасни. Една буря отъ хора. Изглежда, че ржчнитѣ гранати сж взели голѣмо участие въ свѣрхчовѣшката борба. Турската артилерия правѣше проходи въ маситѣ, но проходитѣ веднага се закриваха и напредването продължаваше. Укрѣпленията бѣха лишени отъ прожектори и това усиливаше приближаването въ тъмнитѣ нощи.

Голѣми маси отъ българската кавалерия се движеха на югъ, за да попрѣчатъ на каквато да е изне-

нада отъ подържки, които биха могли да пристигнатъ отъ къмъ рѣката Еркене. Заемането на Василико на Черпо-море и Малко Търново закриляха отъ лѣво обсаждението на Одринъ, пазейки дѣсния флангъ. При все туй — недостатъчно, защото завчера една турска дивизия отъ Одринъ се опита да отиде на помощъ на Лозенградъ. Тя излѣзе послѣ обѣдъ, за да изненада прѣзъ нощта обсаждающитѣ, но бѣ забѣлѣзана отъ единъ български авиаторъ, който хвърчеше на 1000 м. надъ крѣпостъта.

Една отъ българскитѣ дивизии, прѣдупрѣдена, се отдѣли и се разположи около Ениджекой на рѣка Теке-дере. Турската дивизия се натъкна на засадата и бѣ отчасти унищожена, а другата частъ прѣсната. Остави всичкитѣ си батареи, като нѣма врѣме даже да ги тури въ дѣйствиe. Тѣ бѣха отлични, съвсѣмъ нови и съ всички принадлежности — току що излѣзли изъ фабриката. Българитѣ вземаха мѣстата на избѣгалитѣ артилеристи и артилерията продължи пѣтя си къмъ бивака на обсаждающитѣ.

За прѣвземането на Лозенградъ българитѣ по-жертваваха всичко за бързината. Знаеха, че не могатъ да чакатъ. Бѣха смѣтнали, че имъ сж необходими 10 дни за да бждатъ господари на крѣпостъта. Употрѣбиха 7. Една телеграма доведе въ ентузиазмъ генералния щабъ. Казваше: „Лозенградъ падна въ нашитѣ ржцѣ, благодарение на щикови атаки“.

Не можемъ да си въобразимъ безъ смайване и възхищение една серия отъ фортове, прѣвзети съ атаки на ножъ. По такъвъ начинъ японцитѣ завладѣха за пръвъ пѣтъ Портъ-Артуръ, но срѣщу тѣхъ бѣха глупави китайци и когато се опитаха да повторятъ сжщото съ руситѣ разбраха, че това бѣ излишно клане. Тукъ българитѣ сж срѣщу солдати, които се ползватъ съ знаменитостъта да бждатъ едни отъ най-добритѣ на свѣта при отбраната — турскитѣ. Всичко се разлага въ старата гнила империя, както казваше Гладстонъ. Болния човѣкъ е най-послѣ мъртавъ, или малко му остава до смъртъта. . .

Лозенградъ имаше за гарнизонъ единъ силенъ корпусъ отъ 40000 души. Не може да се разбере, какъ тази маса, стѣгната отъ всички страни, пропѣде-

на отъ всички укрѣпления, не е помислила да направи единъ излазъ, да си направи единъ проходъ; какъ нищо не посмѣя да опита, за да се спаси. Само нѣколко часа прѣди послѣдната атака два кюрдски кавалерийски полка излѣзели отъ Лозенградъ и се хвърлили въ атака, за да скжсатъ българското обкрѣжаване и по такъвъ начинъ да отворятъ пѣтъ за пѣхотата. Но единъ български кавалерийски полкъ ги удари въ флангъ. Кюрдитѣ обърнаха къмъ противника. Стана една чудна кавалерийска срѣща. Едно неописуемо грандиозно, кръвопролитно, скопчване на хора и коне. Разпрѣснати, кюрдитѣ избѣгаха къмъ града. Въ това врѣме българската кавалерия, като забѣлѣза, че единъ пѣхотенъ турски полкъ търсеше пѣтъ да се промъкне, хвърля се върху него и го унищожи.

Каква е била послѣдната атака, мъчно е да се въобрази. Отъ града, тѣлпи отъ турци, обвзети отъ голѣма паника, сж бѣгали. Почнало се е прѣдаването. Огоманскитѣ солдати хвърлиха пушкитѣ си и повдигнаха ржцѣ.

Храбростта и чудната смѣлость на българитѣ бѣха безгранични. Турцитѣ, макаръ и да застрашаваха съ война, не вѣрваха на войната. Тѣ се оставиха да бждатъ изненадени. И въ Лозенъ-градъ, макаръ че не липсваха хора, бойни и хранителни припаси, трѣбва да е имало една голѣма неприготовеностъ,—единъ общъ парализъ. Фактъ е, че стрѣлбата на турскитѣ орждия бѣ неефикасна. И ако позициитѣ, тѣй заплашителни, бѣха прѣминати въ тѣй малко врѣме, това се дължи на недостатѣцитѣ на отбраната. Но това, което най много липсваше на турцитѣ, бѣ тѣхния античенъ войнственъ духъ, тѣхния фанатизмъ и тѣхната дисциплина

Царь Фердинандъ получи извѣстие за побѣдата вчера въ Свиленъ. Той бѣше въ своя вагонъ, който му служеше за жилище.

Неговото вълнение се сподѣля отъ цѣлия народъ. Лозенградската побѣда донесе едно облекчение слѣдъ душевно измжчване, което макаръ и да не бѣ изповѣдано, сжществуваше. Падането на Лозенградъ бѣ първото и най-голѣмо условие за рѣшителната побѣда и всѣки день, който минаваше, носѣше единъ голѣмъ

товаръ върху душата на народа. Никой не се съмняваше въ незабавния успѣхъ и очакването изглеждаше твърдѣ печално и тежко. Това е причината на шумното и експанзивно избухване на радостъ. Тържествени литургии се извършватъ въ църквитѣ, въ присѣстствието на множество народъ, който славослови. И музики кръстосватъ улицитѣ. Гешевъ получи извѣстие за побѣдата чрѣзъ телефона.

Падането на Лозенградъ позволява да се концентриратъ силитѣ срѣщу Одринъ, който, изглежда, че не ще може да противостои за дълго. Настѣпватъ къмъ Одринъ побѣдоноснитѣ войски, които твърдѣ малко си починаха. Послѣднитѣ крѣпостни орждия трѣгватъ съ специални тренове. Други вече на позициитѣ бомбардиратъ неприятелскитѣ фортове. Височинитѣ при влизането на Арда въ Марица, които господствуватъ надъ града и за които е прѣдначена артилерията, бѣха заети отъ българитѣ.

III.

Боя при с. Каваклий.

Единъ раненъ при Люле-Бургасъ кавалерийски офицеръ ми разказа слѣдующето за боя при Лозенградъ.

Азъ бѣхъ свидѣтель и участвувахъ въ боя при Каваклий, което се намира на юго-западъ отъ Лозенградъ. На 11-XI армията на ген. Димитриевъ бѣше взела вече Лозенъ-градъ, но ние това не знаехме. Обаче, българската армия прѣслѣдваше неприятеля, който бѣгаше въ безпорядѣкъ, само съ огънь, тъй като кавалерията бѣше недостатъчна и пристигна по-послѣ, а пѣхотата бѣше крайно уморена отъ труднитѣ и бързи походи слѣдъ четиредневно сражение. Нашата кавалерийска дивизия получи донесения, че близо до с. Кава-

клий, въ гората, се намира турски пѣхотенъ полкъ. Началника на дивизията заповѣда на митральозитѣ на двата конни полка да обстрѣлятъ фронта на турската войска, и тя излѣзе изъ гората. Четвъртия кавал. полкъ почна да гони турската пѣхота. Слѣдъ като добръ бихме турцитѣ съ митральозитѣ, нашия началникъ заповѣда на дивизията да се хвърли въ атака върху турската. И тукъ се започна ужасенъ бой на ножъ.

Земята бѣше баиреста и кална, защото постоянно валѣха дъждове. Конетѣ затываха. Безъ да обръща внимание на тѣзи трудности, нашата кавалерия се биеше отчаяно съ турцитѣ. Послѣ се оказа, че това не бѣше само полкъ, а цѣлата пѣхотна турска дивизия, която слѣдъ прѣвземането на Лозенъ-градъ отъ българитѣ, събирала въ гората захварленитѣ си оржия, за да почне да остстѣпва.

Турската дивизия сипѣше върху ни убийственъ пушеченъ огънь. Нашата кавал. дивизия отстѣпи малко, раздѣли се на двѣ половини и направи пѣтъ за нашата пѣхота. Турцитѣ почнаха по-бързо да отстѣпватъ, прѣслѣдвани отъ нашия и този на пѣхотата огънь. Съ тази атака ние побъркахме на турската дивизия да се съвземе и да отстѣпи въ редъ. Въ това сражение ранени бѣха най-много конетѣ. Митральозния огънь на нашия конни полкъ бѣше убилъ и ранилъ около 800 турци, а при атаката взехме въ плѣнъ 130 турски войници.

Ю.

Боя прѣдъ Лозенградъ.

Днесъ бесѣдвахъ съ ранени при Лозенъ-градъ. Тукъ сж двама познати подпоручици, единия бившъ сѣдия, другия агентъ на застрахователно дружество, имаше единъ раненъ санитаръ и ранени плѣнници. Всичкитѣ тѣ сж помѣстени въ различни стаи въ грамадното военно училище. Разказитѣ на единъ отъ под-

поручицитѣ и на санитара не се подаватъ на описание. Тѣ сж ужасни. Ние трѣбваше да вземеме съ атака „на ножъ“ фортове, разположени на каменисти и гранитни скали, отъ кждѣто крѣпостнитѣ орждия сипѣха огнь и сѣяха смъртъ—разказвахъ тѣ. Мѣстността съвсѣмъ не благоприятствуваше на нашитѣ войски. Когато въ недѣля (7) нашата пѣхота се нареди за фронтова атака, отъ фортоветѣ почна ужасна стрѣлба. Башибозуцитѣ и кюрдитѣ, които се бѣха окопали въ лозята до самата крѣпость, се бияха горещо, по-добрѣ отъ самитѣ турци. Слѣдъ първата атака ние отстѣпихме, прѣслѣдвани отъ адски огньове отъ укрѣпленията. Санитаритѣ се разпрѣснаха на полесражението да събиратъ раненитѣ. И ние констатирахме, добави санитаръ, ужасни нѣща.

Надвечеръ ние възобновихме атаката и въ тъмнината бързо се движехме напрѣдъ, но ние бѣхме открити отъ силнитѣ рефлектори на крѣпостта и бѣхме принудени да отстѣпимъ. Направихме трета атака, — и ние станехме господари на положението. Ние взехме окопитѣ въ лозята съ ужасна борба „на ножъ“ и гърди срѣщу гърди. Ножовитѣ на пушкитѣ, ятагани, юмруцитѣ — всичко бѣше употребено отъ двѣтѣ страни. На полесражението бѣха намѣрени хора, халани отъ жби, одушени съ рждѣ, заклани съ ятагани.

Въ понеделникъ (8) лозята и окопитѣ бѣха въ нашитѣ рждѣ и ние почнахме да атакуваме фортоветѣ. Нашитѣ смѣли атаки една слѣдъ друга бѣха отблъснати отъ турцитѣ. Ние отново се хвърлихме „на ножъ“. Изплашени отъ тази наша смѣлостъ и рѣшителностъ, турцитѣ почнаха да отстѣпватъ. Ние продължавахме атаката и прѣзъ нощта. Рефлекторитѣ откриха нашитѣ колони, но нито поразителната имъ свѣтлина, нито огъня на орждията не можахъ да ни спратъ. Тѣй се продължаваше до срѣда. Въ срѣда прѣзъ нощта грѣмогласно и ужасно „ура“ се смѣси съ още по-ужаснитѣ топовни и митральозни гърмежи; слѣдъ нѣколко минути ние станяхъ господари на три форта. Започна се бой „гърди срѣщу гърди“. Турцитѣ съ ужасъ хвърляха пушкитѣ и бѣгахъ. Загубитѣ имъ бѣха голѣми; християнскитѣ турски солда-

ти се прѣдаваха; часть отъ турската армия отстъпи въ града и ни чакаше по улицитѣ. Нашата артилерия застана на заетитѣ позиции и височини. Почна се ожесточена стрѣлба. Слѣдъ незначително съпротивление, фортоветѣ 16 и 17 се дадоха. Остана ни да прѣвземемъ вжтрѣшнитѣ укрѣпления и града. Безъ почивка нашитѣ орджия бомбардираха града и укрѣпленията и прикриваха настѣпването на нашата пѣхота. И новия бой бѣше отчаянь, кръвополитенъ; нашитѣ удари бѣха жестоки, съкрушителни. Турцитѣ бѣгаха въ панически страхъ. Въ 10 ч. сутринята въ четвъртъкъ (11) нашата пѣхота се втурна въ града отъ три страни. Лозенградъ падна.

И при падането на Лозенградъ, както и навсѣкждѣ, турцитѣ си показаха варващината. Тѣ убиваха и обезобразяваха всички онѣзи намѣрени ранени, които имаха нещастieto да попаднатъ зъ тѣхнитѣ ржцѣ. Турцитѣ имъ валѣха очитѣ, изрѣзваха имъ носовѣтъ и ушитѣ и ги обезобразяваха по най-мръсенъ начинъ.

U.

Голѣмия страхъ на турцитѣ.

Единъ български офицеръ, по произхождение македонецъ, ми разказа слѣднитѣ работи за прѣвземането на Лозенградъ: „Азъ съмъ старъ македонецъ и азъ, както и моитѣ близки, бѣхме принудени да понасяме турскитѣ звѣрства отъ най-различенъ видъ. И ето сега изведнажъ ние станаме господари и гониме турцитѣ съ нашитѣ армии.

Въ тѣзи послѣдни дни азъ бѣхъ свидѣтель на сражения и видѣхъ това, което не ми се вѣрваше. Азъ не вѣрвахъ на очитѣ си и се питахъ да ли това же е сънь. Като гледахъ ужасния бѣгъ на стотици турски офицери, азъ си казвахъ: могатъ ли да бждатъ

това онѣзи хора, които въ продължение на 5 вѣка бѣха наши господари и ни подлагаха на най-лощи измъчвания.

И азъ почнахъ да благославямъ сждбата, която ни тикна въ една война, за да отворимъ пжтя на цивилизацията. Ние знаеме добрѣ, че ще можеме да накараме да бждатъ зачитани нашитѣ права. И по-нататкъ сжщия офицеръ ми разказа:

„Слѣдъ като взе Малко-Търново, лѣвото крило на българската армия се отправи къмъ Лозенградъ. Българската армия изтласка въ малки успѣшни боеве турскитѣ войскови части.

Прѣвъ нощта въ вторникъ срѣщу срѣда българитѣ прѣди още да прѣдприематъ нѣщо сериозно, врѣхлѣтяха върху първата верига на турската защита. Сражението се продължава цѣла нощъ. Българитѣ съ атака на ножъ изгонваха турцитѣ отъ тѣхнитѣ окопи и изрѣзваха бодливия тель, съ който турцитѣ се бѣха оградили. По този начинъ нашитѣ войски изтикаха турцитѣ къмъ тѣхнитѣ крѣпости.

Пръвъ деня въ срѣда. Съмна се. Дъждъ валише. Единъ ужасенъ вѣтъръ духаше. При все това българитѣ атакуваха първитѣ турски укрѣпления. Ненадѣйно една голѣма турска колона изпъкна, излизайки отъ Лозенградъ, и се завърза една страшна битка, която трая цѣлия день.

Когато се смръкна побѣдителитѣ българи бѣха почти подъ стѣнитѣ на фортоветѣ. Турцитѣ, изтласкани по цѣлата линия, бѣха влѣзли въ Лозенградъ, като зарѣзаха своитѣ многобройни убити и ранени, много топове и мунции. Въ това сжщо врѣме, обаче, нѣколко малки български аванпостове бѣха сполучили да заобиколятъ неприятелскитѣ позиции къмъ желѣзния пжть за Одринъ и тѣ изрѣзаха телеграфическитѣ и телефоннитѣ жици, които съединяваха Лозенъ градъ съ Одринъ.

Нощта се мина почти спокойно. Станаха само нѣколко малки сблъсквания.

Последния излазъ. Вчера сутринята турцитѣ се опитаха да направятъ единъ новъ излазъ, но тѣ бѣха веднага изтласкани назадъ! Тѣхнитѣ топове бѣдвяха крушуми, но причиняваха твърдѣ малко врѣди на

българитѣ, които се бѣха хубаво подслонили въ своитѣ окопи.

Слѣдъ двучасово сражение поутихна. Българитѣ на своитѣ позиции очакваха да почнатъ новъ походъ наанапрѣдъ.

Отстъпването. Въ туй врѣме комендантътъ на българската армия узна, че Лозенградския гарнизонъ избѣга къмъ югъ, като остави града незащитенъ. Веднага българскитѣ части, които бѣха разположени на дълги линии, бѣха отправени по пѣтя за Лозенгвадъ прѣзъ селото Османджикъ.

Въ сѣщотѣ врѣме друга часть отъ българскитѣ войски заобиколиха отъ къмъ западъ крѣпоститѣ и отидоха да се намѣстятъ, безъ нѣкой да ги забѣлѣжи, между рѣката Боклуджа-дере и пѣтя отъ Лозенградъ за Ески-баба при селото Ени-махле.

Българитѣ правиха слѣдното прѣдположение. Несъмнено е че, ако турцитѣ се опитатъ да изпразнятъ Лозенградъ съ измамническа цѣль, то това ще го направятъ, за да се срѣщнатъ съ турскитѣ дивизии, които се намиратъ на втората отбранителна линия, именно Ески-баба и Люле-Бургазъ, които се намиратъ на 55-км. по на югъ.

И наистина тѣзи прѣдвиждания бѣха вѣрни. Въ дѣйствителность турскитѣ колони, които излѣзоха отъ Лозенградъ, трѣгнаха къмъ Ески-баба и Люле — Бургазъ.

Паниката. Българскитѣ войски дадоха врѣме на турскитѣ да излѣзатъ отъ Лозенградъ и когато послѣднитѣ бѣха отишли твърдѣ надалечъ, българитѣ ги настигнаха и ги атакуваха на ножъ.

Това произведе въ турцитѣ една ужасна паника. Безъ и да помислятъ да се биятъ, турцитѣ се хвърлиха въ бѣгъ къмъ изтокъ по направление за Бунаръ-Хисаръ. Турцитѣ бѣха прѣслѣдвани отъ българитѣ.

Въ сѣщото врѣме главното ядро на българската армия влѣзе въ Лозенградъ, въ който нѣмаше почти никакви турски войски.

Послѣдствията. Въ тѣзи сражения въ рѣцѣтъ на българитѣ паднаха много трофеи и много плѣнени

турци. Лозенградския гарнизонъ не можа да помогне на войскитѣ около Одринъ. По този начинъ турскитѣ войски бѣха заставени да се отправятъ на югъ къмъ Чорлу, като имъ се отне всѣкаква възможность да се противопоставятъ на българитѣ.

VI.

Небивала до сега храбрость въ военната история.

При селото Гекченлий двѣ роти български войски показаха храбрость, каквото до сега воената история не знае. На една добра позиция турцитѣ бѣха разположили своята скорострѣлна гвардейска батарея. Тази батарея бѣлваше срѣщу българитѣ картечь. Но храбритѣ български войници си бѣха задали за цѣль да унищожатъ тази турска батарея, която причиняваше голѣми загуби. Подъ дъждъ отъ крушуми, които турската батарея прашаше срѣщу българитѣ, тѣ сполучиха да достигнатъ до нея и избиха цѣлата ѝ прислуга. Нѣкои отъ орджията бѣха пълни и готови за стрѣляне, но войниците въ своя страхъ ги оставили.

Тамъ бѣха намѣрени скъпоцѣнни офицерски часовници и великолѣпни бинокли, а това показваше, че тази батарея бѣше подбрана, тъй да се каже привилигирована, на която турцитѣ сж възложили голѣми надежди. Но при все това българитѣ я унищожиха. До нея се намѣриха цѣли купища изстрѣляни гилзи.

Командира на едната рота, когато стигналъ до орджията, отъ възторъ се качилъ на едно отъ тѣхъ, но въ този моментъ той билъ убитъ отъ турски куршуми.

VII.

Капитанъ Забрански. ¹⁾

Това е въ Лозенградъ, въ самата срѣда на битката . . . Неприателя отстъпя. . . . Една крѣпостъ е срутена и единъ отворъ се появява въ редута, издигнатъ за да я защитава . . .

Прѣсипналитѣ трѣби, плоскитѣ тѣпани, остритѣ свирки, пронизителнитѣ барабани даватъ заповѣдь за пристѣпъ . . . Ура! Ура!—баталионитѣ се раздвижватъ. . на щикъ!

Капитанъ Забрански е получилъ заповѣдта да почне пристѣпа. Той трѣгна на чело на една дружина стрѣлци и бодва коня си . . . който изведнажъ се търкулва наземи съ прѣсната глава отъ вистрѣла на една граната. Офицера се повдигна, прибира саблата си, изтегля револвера си и тича да стигне солдатитѣ си.

Той направя едно отчаяно усилие, завзема мѣстото си и . . . ужасъ !!! Единъ картученъ залпъ се повала върху войската . . . капитана пада на колѣнитѣ . Долниятъ му челюсть, смазана, виси на червени парцали върху гърдитѣ му. . . Той се повдигна! Той не може да вика повече, но като генералъ Margueritte при Floing—той показва съ жестъ редута, който трѣбва да взематъ. . . И той тича, стискайки ужасната си рана съ своята кърпа, заглушавайки охканията, които болката му изтрѣзва.

Саблята въ рѣка, окървавенъ, недостѣпенъ, величественъ, той пристига . . . Той ще бѣде първиятъ .

Не!!! Единъ куршумъ му промушва бедрото . . . Той се търкула на земята. . . .

И, облѣгайки се върху единъ войникъ, той атакува съ другитѣ. . .

И когато той пада най-послѣ, тържествуващи ура му извѣствяватъ, че побѣдата е съ триколюрнитѣ знамена. . . . И върху една носилка, образувана отъ турски копия, неговитѣ войници го занасятъ въ болницата, съсипанъ, окървавенъ, полу-мъртъвъ, но побѣдитель. . .

¹⁾ Отъ в. „Миръ“.

Какъвъ изгледъ сж имали лозен-градскитѣ околности слѣдъ изгонването на турцитѣ.

Ето какво пише единъ руски кореспондентъ. „Току що обиколихъ полето на сраженията. Позициитѣ на туцитѣ били много силни и приличатъ на Зеленитѣ гори при Плѣвень. Тѣ господствуватъ надъ противната страна и иматъ двѣ височини. Окопитѣ сж били направени по на три и четири ката. Батарейтѣ сж били маскирани и всичкитѣ растояния точно измѣрени.

Като минахъ прѣзъ окопитѣ, намѣрихъ безкрайно голѣмо количество изстрѣляни гилзи, които показватъ, че тукъ се е водила енергична и дълга битка. Има и остатъци отъ сурово месо, съ което турскитѣ войници сж се хранили. На нѣкои мѣста изстрѣлянитѣ питрони сж натрупани въ цѣли десетки ракли. Особена удивителна е точността на българската артилерия, което се познава по това, че при повечето окопи има ями, причинени отъ българската артилерия, и тѣзи ями не сж повече отъ на 3—4 крачки отъ окопитѣ.

Единъ окопъ бѣше пълненъ съ убити хора, които лѣжеха наредъ. Малко по-далечъ лежеше унтеръ-офицеръ, тъй сжщо убитъ. А още по-нататѣкъ лѣжеше на своето мѣсто офицера, който бѣ тъй сжщо убитъ.

Офицеритѣ ми казаха, че по тѣзи трупове може да се нарисува разположението на хората въ окопата, както то се изучава по учебницитѣ.

Картината е потресна. На друго мѣсто стоеше една турска батарея, а около нея имаше не по-малко отъ 40 ями, изкопани отъ българскитѣ гранати. Тамъ стоеше и счупена зарядна ракла, има нѣколко гранати, а на земята—убити коне.

Общото впечатление на българскитѣ офицери е, че българскитѣ войници не могатъ да бждатъ зѣдържани.

Дивизиониятъ генералъ ми каза: Азъ бѣхъ ко-

мандиръ и въ врѣме на сръбско-българската война. Тогава азъ видѣхъ страшния натискъ, който упражниха върху сърбитѣ нашитѣ войски. Послѣ се питахъ, дали тази енергия не ще се намали. Сега се убѣдихъ, че тази енергия е повече, отколкото бѣше по-рано, особено въ ония части, които видѣха жертвитѣ въ с. Айвалий.

Кореспондентътъ по-тататъкъ описва жестокоститѣ на турскитѣ войски надъ изпадналитѣ въ тѣхни рѣцѣ български ранени войници и офицери.

IX.

Звѣрствата на турскитѣ войски.

Ето какво разправя единъ кореспондентъ за звѣрствата на бѣгащитѣ турски войски. Кореспондентътъ съмъ е ходилъ въ с. Айвалий, за да види съчитѣ си онова, което турскитѣ войници сж извършили. И тъй нека, дадемъ думата на кореспондента.

„Като не вѣрвахъ на разказитѣ на бѣжанцитѣ, азъ самъ отидохъ въ с. Айвалий. И азъ видѣхъ тамъ работи, които никога не очаквахъ. Азъ стигнахъ тъкмо, когато щѣха да погребватъ нещастнитѣ жертви на турскитѣ пѣзливи войници. Самъ видѣхъ една жена, на която коремътъ бѣше изтърбушенъ. На една осеммѣсечно още неродено дѣте ржчикитѣ бѣха отрѣзани. Тамкашния попъ Лазаръ Атанасовъ, лежеше съ строшенъ черепъ. Самъ видѣхъ двѣ дѣца, които бѣха по на 2 и 4 години, които сж били натѣкнати на щиковѣтъ на войницитѣ. Азъ видѣхъ около 50 трупа, но общото имъ число е около 200. И до се още по къшитѣ се намиратъ нови жертви. Ей сега донесоха едно пеленаче, читѣ на което бѣха прободени съ щикъ.

Поразпитахъ единъ мѣстень човѣкъ очевидецъ. Когато въ селото дошла българска развѣдна кавале-

рия, нея е посрѣщнали съ кръстове. Но когато кавалерията заминала, дошли въ селото три турски табора и почнали да колят хората отъ селото. Много избити отъ тѣхъ хора сж намѣрени по долините около селото. На едно мѣсто били намѣрени баща и майка и три дѣца — всички избити. Звѣрствата ги е вършила редовната турска войска, а именно пѣхотата. Азъ си снѣхъ фотографии, казва кореспондента. До сега още не вѣрвахъ на турскитѣ звѣрства, прибавя той; но сега вече повѣрвахъ. И завършва той „турцитѣ сж звѣрове. Айвалий никога не трѣбва да се забравя!“

А турцитѣ изклаха и избиха стотица други християнски села, като с. Айвалий.

Х.

Турскитѣ жестокости.

Въ селото Монткринъ, близо до Велесъ, една група отъ турски солдати изкла всички ония жители, които не сж сполучили да избѣгатъ. Нѣколко души между убититѣ, и най-много попа, сж били ужасно насѣчени и сж умрѣли всрѣдъ голѣми мъжки.

Въ Мижица турцитѣ сж заклали единъ селянинъ. Другъ единъ сж го набили на колъ. Трима сж насѣкли на парчета, отрѣзали сж носа на попа, слѣдъ като сж му разсѣкли челюста съ единъ сабленъ ударъ. На единъ другъ попъ, който изпадналъ въ ржцѣтъ на турцитѣ, удрали му черепа, слѣдъ, като сж му отрѣзали носа; други петима селяни сж били обевобразени.

Споредъ разказътъ на очевидци, дошли отъ Куманово, турцитѣ, прѣди да напустнатъ града и за да си отмжстятъ за поражението, сж подложили християнското население на клане. Въ една къща сж от-

крити 11 заклани трупа, между които и една трудна жена и дребни дѣца.

Въ други мѣста турскитѣ войници сж закаляли дѣца и сж тикали въ устата на майкитѣ имъ кървави парчета отъ тѣлата на дѣцата имъ.

Единъ разузнавателенъ отрядъ, пратенъ къмъ Кумчада, е намѣрилъ опустошени села; мъжетѣ сж били избити отъ турцитѣ, а пѣкъ женитѣ и дѣцата сж били подложени на такива мъчения и оскърбления, които не могатъ да бждатъ описани.

